ԱՐՄԵՆ ԱՅՎԱԶՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐԾԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

ԵՐԵՎԱՆ-2007
«ԱՐԱՐԱՏ» ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

2007 թ. դեկտեմբերի 19-20-ին ՀՀ Ազգային ժողովում կայացան «Հայ-թուրքական հարաբերություններ. հիմնախնդիրներ եւ հեռանկարներ» թեմայով խորհրդարանական լսումներ։

Սույն գրքույկը ներկայացնում է այդ լսումներին «Արարատ» ռազմավարագիտական կենտրոնի տնօրեն, քաղաքագիտության դոկտոր Արմեն Այվազյանի կարդացած զեկուցման ամբողջական, լրամշակված տարբերակը։

Զեկուցումը կրճատումներով հրապարակվել է նաև Ազգ *և* Հայոց Աշխարհ *օրաթերթերում (22.12.2007), իսկ ռուսերենով, համառոտաբար,* ՌԵԳՆՈՒՄ *գործակալության կայքէջում՝* http://www.regnum.ru/news/935559.html։

Հայաստանի Հանրապետության արտաքին քաղաքականության անհասկանալի ուղղվածությունը, նրա անհետեւողական եւ շփոթ ընթացքը մեծապես պայմանավորված են հայեցակարգային խոշորագույն մի սխալով, այն է՝ անկախություն ստանալուց ի վեր Հայաստանի ղեկավարությունն սկզբունքորեն անտեսում է Հայկական հարցի գոյությունը, չի գիտակցում այդ հարցի բուն էությունը, հավատում է այն շրջանցելու հնարավորությանը: Մինչդեռ Հայկական հարցը չեն մոռանում Հայաստանի ռազմավարական ախոյանները՝ Թուրքիան եւ Ադրբեջանը:

Մանրամասնենք, նախ պատասխանելով հետեւյալ հարցին:

Կա՞ արդյոք այսօրվա դրությամբ Հայկական հարց եւ ո՞րն է այն:

Հայկական հարցի էությունն անցյալում էլ, այժմ էլ նույնն է՝ հայ ժողովրդի իր հայրենիքում՝ Հայկական լեռնաշխարհում անկախ եւ ազատ ապրելու քաղաքական ու տարածքային պայմանների ստեղծում: Հայկական հարցի լուծումը կարող է լինել միայն մեկը՝ հայոց լիարժեք պետականության վերականգնում պատմական Հայաստանի առնվազն այնպիսի ընդարձակ մի հողատարածքում, որտեղ հայոց քաղաքակրթության երկարատեւ անվտանգ գոյությունը երաշխավորված կլինի:

Այլ կերպ ասած՝ Հայկական հարցը հայ ժողովրդի անվտանգության հարցն է, որը պահանջում է երկու նախադրյալի ապահովում. առաջին՝ հայկական լիարժեք եւ ամուր պետականության ստեղծում, երկրորդ՝ այդ պետականության անվտանգությունն ու կենսունակությունն ամրագրող տարածքային երաշխիքներ: Ընդ որում՝ մի նախադրյալի ապահովումն առանց մյուսի անիրագործելի է. ո՛չ հայկական պետությունն է ի վիճակի գոյատեւել նախկին Հայկական Խորհրդային Սոցիալիստական Հանրապետության 29.800 կմ^2 խիստ խոցելի, իր անպաշտ-

պանունակությամբ ինքնըստինքյան «ագրեսիա հրավիրող» սահմաններում, ո՛չ էլ հայկական պետության բացակայությամբ հնարավոր կլինի հայ ժողովրդի գոյությունն առհասարակ։

Այսպիսով, Հայկական հարցի լուծումն ամենեւին էլ հայերի ցեղասպանության միջազգային ճանաչումը չէ, ինչպես թյուրիմացաբար կարծում են շատերը, եւ ինչպես տարածում են հայերի կեղծ բարեկամները։ Հայկական հարցը, ամենից առաջ, հողային հարց է։

Ինչպիսի՞ն է, սակայն, Հայկական հարցի վիճակը ներկայումս։

Հայ ազգի եւ հայկական քաղաքակրթության գոյությունը վտանգված էին նախկինում, վտանգված են եւ այսօր, որովհետեւ չլուծված է մնում տարածքային՝ հողային խնդիրը։ Հետխորհրդային ժամանակաշրջանում Հայաստանը դարձյալ հայտնվել է «լինե՞լ, թե՞ չլինել»-ի դրության մեջ։ Խորհրդային կայսրության փլուզման գործընթացին զուգընթաց, հայության դեմ Թուրքիայի եւ նրա դաշնակից Ադրբեջանի ծավալապաշտական բացահայտ նկրտումներն ու վայրագ գործողությունները եւս մեկ անգամ վտանգում են արդի Հայաստանի գոյությունը։ Վերջին մեկուկես տասնամյակի փորձը փաստել է, որ Հայաստանը կարողացել է գոյատեւել՝ 42.000 քառ. կիլոմետրանոց բնական որոշակի սահմաններ ունեցող լեռնաշխարհի վրա վերահսկողություն հաստատելու շնորհիվ միայն, ներառելով Հայաստանի Հանրապետությունն ու Արցախը՝ ազատագրված տարածքով հանդերձ։ Սա՛ է Հայաստանի անվտանգությունն ապահովող այն նվազագույն հողակտորը, որից պակաս տարածքում հայոց պետականության գոյությունն այլեւս կարող է անհնարին լինել։

Սա է այն նվազագույն հողակտորը, որն ապահովում է Հայաստանի անվտանգությունը տարածաշրջանային ու միջազգային ուժերի աշխարհաքաղաքական, ռազմական ու հոգեբանական շահերի բախումներում։ Միեւնույն ժամանակ, ամենեւին չի բացառվում, որ Թուրքիայի եւ Ադրբեջանի անհաշտ քաղաքականությունը եւ վերջինիս կողմից պատերազմի հավանական սանձազերծումը Հայաստանին այլ ելք չթողնեն, քան էլ ավելի ընդլայնելու հայոց ռազմաքաղաքական իշխանությունը

հայրենիքի բռնազավթված տարածքների վրա, ընդհուպ մինչեւ այն կետը, երբ թշնամին այլեւս կդադարեցնի սպառնալն ու կհաշտվի հայերի՝ իրենց հայրենի հողի վրա պետություն ունենալու իրողության հետ:

Գալով Հայաստանի Հանրապետության արտաքին քաղաքականությանը, պետք է նկատել, որ այդ քաղաքականության հիմնադրույթները ձեւավորվել են դեռեւս 1990-ական թթ. սկզբին եւ, հակառակ ընդունված տեսակետի, հետագայում լուրջ վերանայման ու փոփոխության, ըստ էության, չեն ենթարկվել: Այս իմ հայտարարությանն անմիջապես կառարկեն ե՛ւ նախկին՝ ՀՀՇ-ական, ե՛ւ ներկա իշխանությունների ներկայացուցիչները, երկուսն էլ մեջբերելով, նախ եւ առաջ, այն հայտնի փաստը, որ 1998 թ.-ից ի վեր Հայաստանի արտաքին քաղաքականությունն իր օրակարգում է ներառել Ցեղասպանության միջազգային ճանաչման հարցը[1]: Այնուհետեւ ներկա իշխանությունների ներկայացուցիչներն ուշադրություն կհրավիրեն նաեւ մեկ այլ փաստի վրա, որ իրենք, ի տարբերություն նախկինների, սկզբունքորեն դեմ են Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունն Ադրբեջանի անգամ ձեւական ենթակայության տակ դնելուն:

Ճշմարտացի լինելով հանդերձ, այս տարբերություններն ի վիճակի չեն փոխելու Հայաստանի Հանրապետության արտաքին քաղաքականության ընդհանուր ուղղվածությունն ու բովանդակությունը, որովհետեւ մանրուք են ի դեմս շատ ավելի ծանրակշիռ այն նմանությունների, որոնք Հայաստանի առաջին նախագահի որդեգրած ուղուց թափանցել են երկրորդ նախագահի վարած քաղաքականության մեջ:

Արդարեւ, ՀՀ արտաքին քաղաքականության հիմքերը դրվել են 1990-ական թթ. սկզբին խորապես սխալ, եթե չասենք երեւութային հիմ-

---

[1] *Այդ ուղղությամբ տարված աշխատանքի արդյունավետությունն այլ խնդիր է. քննադատությունը տե՛ս Ա. Այվազյան, Հայաստանը պետք է քաղաքականություն մշակի ցեղասպանության ճանաչմանը հաջորդող փուլի համար. –* Դեֆակտո *(հասարակական-քաղաքական ամսագիր), No. 10, 2007, էջ 66-67.* Ազգ, *10.10.2007.* Երկիր, *12.10.2007:*

քերի վրա։ Դա մի ժամանակշրջան էր, երբ Հայաստանի ղեկավարությունը, մի կողմից, տրվելով Արեւմուտքից ներշնչված հեքիաթային երազանքներին, մյուս կողմից, միջազգային հարաբերությունների եւ ազգային անվտանգության հարցերում պատրաստվածության ահռելի պակաս ունենալով.

- աչք էր փակում տեսանելի հեռանկարում հայ-թուրք-ադրբեջանական ռազմավարական շահերի անհամատեղելիության վրա.
- պատմության դերակատարումը քաղաքականության մեջ համարում էր անախրոնիզմ՝ անարժեք մի մնացուկ.
- արեւմտյան զարգացած պետություններին միամտորեն ընդունում էր որպես անաչառ միջնորդ եւ անվտանգության ամենակարող երաշխավոր.
- միջազգային քաղաքական համակարգի զարգացումն ընկալում էր դեպի «համընդհանուր բարօրություն եւ ազատություն» տանող միագիծ ու վերընթաց մի շարժում.
- իբրեւ արդյունք, Արցախի եւ ազատագրված տարածքի հիմնախնդիրը դիտում էր Հայկական հարցից կտրված ու մեկուսացված։

Այս թերությունները մինչեւ այսօր էլ, ցավոք, լիովին չեն հաղթահարվել։

Թվենք նախորդ վարչակարգից Հայաստանի Հանրապետության ներկայիս արտաքին քաղաքականության մեջ ժառանգաբար փոխանցված վճռորոշ ուղղությունները.

1. 1990-ական թթ. ի վեր ՀՀ արտաքին քաղաքականությունն անտեսում է Հայկական հարցի գոյությունն ու էությունը՝նրա հողային բնույթը, համարելով, որ անկախ Հայաստանը կարող է գոյատեւել նախկին ՀԽՍՀ 29800 կմ^2-անոց տարածքում կամ, առավելաբար, նախկին ԼՂԻՄ-ի տարածքի հետ միասին։ Հայաստանի ե՛ւ առաջին, ե՛ւ երկրորդ նախագահներն ու նրանց վարչակարգերը նախկին ԼՂԻՄ-ի սահմաններից դուրս ընկած Հայաստանի ազատագրված տարածքը, բացառությամբ Լաչինի միջանցքի, հրապարակավ հայտարարել են զիջման ենթակա։

2. Հայաստանի ցեղասպանված արեւմտյան մասը լիակատար մոռացության է մատնվել՝ այն աստիճան, որ նորանկախ Հայաստանի Հանրապետության դեսպանները կարող են մեր հայրենիքի այդ կորուսյալ տարածքը կոչել թուրքական տերմինաբանությամբ՝ Անատոլիա[2]: Պետական մակարդակով կամ պետության պատվերով երբեւէ քննարկումներ ու փորձագիտական վերլուծություններ չեն իրականացվել հողային, նյութական, իրավաքաղաքական, մշակութային կամ ռազմավարական կշիռ ունեցող այլ կարգի փոխհատուցումների մասին: Արեւմտյան Հայաստանի հարցը պետական մակարդակում վաղուց դարձել է արգելված թեմա, որը եւ իր արտացոլումն է գտել այս տարվա փետրվարին ընդունված «Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարություն» ամուլ փաստաթղթի մեջ[3]:

3. ՀՀ-ն այն ժամանակ էլ, այսօր էլ պատրաստակամություն է հայտնում առանց նախապայմանների Թուրքիայի հետ բարիդրացիական հարաբերություններ հաստատել:

4. ՀՀ նախկին եւ նոր իշխանությունները հայ-թուրքական սահմանի բացման բուռն ցանկություն են դրսեւորում՝ առանց տնտեսական եւ ազգային անվտանգության բնագավառում պաշտպանական մեխանիզմներ մշակելու եւ ունենալու:

---

[2] "...the campaign had one clear aim expressly stated by the government in secret directives: to rid Anatolia of its indigenous Armenian population and settle the so-called 'Armenian question' for good," Vahe Gabrielyan, "Time to recognise the Armenian genocide," *The New Statesman*, 12 October 2007.

[3] *Այս փաստաթղթի մեր քննադատության մասին տե՛ս, մասնավորապես,* ***Հ. Զաքրյան****, «ՀՀ Ազգային անվտանգության ռազմավարության փաստաթուղթը վերանայման կարիք ունի», - հայտարարեց Արմեն Այվազյանը ԵՊՀ-ում անվտանգության հայեցակարգին նվիրված միջոցառմանը».* – Ազգ, *18.05.2007.* ***Լևոն Միքայելյան****, «Գաղափարախոսությունից մինչեւ ռազմավարություն եւ դեպի հետ».* – Գոլոս Արմենիի, *31.05.2007 (ռուսերեն), 6.06.2007 (հայերեն):*

5. Սակայն կա մի բնագավառ, որտեղ ներկա իշխանությունները, որակապես զարգացրել են նախկինների ուղին. Հայաստանն, «առանց ավելորդ նախապաշարումների», համաձայնել է ՆԱՏՕ-ի շրջանակներում իրականացվող զանազան միջոցառումներում Թուրքիայի հետ ռազմաքաղաքական համագործակցության եւ թուրք զինվորականներն էլ Հայաստանի Հանրապետության հողում հպարտորեն բարձրացրել են իրենց դրոշը, իսկ հայ պաշտոնյաները հոտնկայս ունկնդրել են թուրքական հիմնը[4]: Սա համաշխարհային պրակտիկայում նմանատիպը չունեցող մի անհեթեթություն է: Համատեղ զինավարժությունները հնարավոր են միայն այն պետությունների միջեւ, որոնք ունեն դաշնակցային, բարիդրացիական կամ, առնվազն, սուր հակասություններից զերծ, ընդհանուր ռազմավարական շահերի շուրջը ձեւավորվող հարաբերություններ: Մինչդեռ հայ-թուրքական հարաբերությունները ո՛չ դաշնակցային են, ո՛չ բարիդրացիական, ո՛չ էլ զարգանում են ընդհանուր ռազմավարական շահերի շուրջը: Նմանատիպ «համագործակցությունները» (թեկուզ եւ բազմազգ ուժերի կազմում) հարված են հասցնում հայ ժողովրդի աշխարհաքաղաքական դիրքորոշումների ամբողջ համակարգին, ազգային ոգուն եւ արժանապատվությանը: Դրանք կարող են ընդամենը բթացնել հայ զինվորականի զգոնությունը եւ ապակողմնորոշել ոչ միայն հայ, այլեւ միջազգային հանրությունը, այդպիսով դուռ բացելով հայերի դեմ ծրագրված նոր գազանությունների առաջ (ինչպիսիք էին Գուրգեն Մարգարյանի եւ Հրանտ Դինքի սպանությունները): Այս կապակցությամբ ուզում եմ հիշեցնել, որ մոտ մեկ ամիս առաջ ուսանողների հետ հանդիպման ժամանակ ՀՀ վարչապետ, պարոն Ս. Սարգսյանը

---

[4] Խոսքը վերաբերում է 2003 թ. հունիսին ՆԱՏՕ-ի «Գործընկերություն՝ հանուն խաղաղության» ծրագրի շրջանակներում Հայաստանում անցկացված «Լավագույն համատեղ ջանք - 2003» զորավարժությունների ժամանակ տեղի ունեցածին: Այս «համագործակցության» քննադատությունը տե՛ս Արմեն Այվազյան, Հիմնատարրեր Հայաստանի ազգային անվտանգության հայեցակարգի, Երեւան, «Լուսակն», 2004, էջ 98-99, 103-104:

դժգոհեց, որ ժողովրդի մեջ (մեջբերում եմ) «վտանգի զգացումը բթացել է»[5]: Պետք է, սակայն, ընդգծենք, որ վտանգի զգացումը բթացվել է հենց Հայաստանի Հանրապետության արտաքին եւ ներքին անհեռատես, վտանգը մոռացության մատնած քաղաքականության հետեւանքով:

ՀՀ ԱԺ պաշտպանության, ազգային անվտանգության եւ ներքին գործերի մշտական հանձնաժողովի նախագահ, նախկինում պաշտպանության փոխնախարար Ա. Աղաբեկյանն իր ելույթում բերեց լրացուցիչ, խիստ հետաքրքրական փաստեր ՆԱՏՕ-ի շրջանակներում զարգացող հայ-թուրքական ռազմական համագործակցության մասին: Պարզվում է, որ մոտ 10 տարի շարունակ ՆԱՏՕ-ի համագործակցությունը Հայաստանի հետ համադրել է Իզմիրում տեղակայված ՆԱՏՕ-ի Եվրոպայում դաշնակցային ռազմավարական հրամանատարության Հարավ-արեւելք միացյալ հրամանատարությունը, որի անձնակազմի 70-80 տոկոսը թուրք զինծառայողներ են: Ավելին, ՆԱՏՕ-ում գործող Գործընկերության համադրման կենտրոնում Հայաստանի հետ համագործակցության սպայի պաշտոնը մշտապես տրվում է Թուրքիայի ներկայացուցիչներին, Թուրքիան ակտիվ մասնակցություն է ունենում Հայաստանին վերաբերող բոլոր քննարկումներում եւ նրա ոչ հայանպաստ, չհիմնավորված կարծիքը՝ մասնավորապես, հայ-թուրքական եւ հայ-ադրբեջանական հարաբերությունների վերաբերյալ, շատ դեպքերում անքննադատաբար հաշվի է առնվում ՆԱՏՕ-ի մյուս անդամների կողմից ու պարտադրվում ընդունվող փաստաթղթերում[6]: Կարճ ասած, Թուրքիան պարտադրել է ՆԱՏՕ-ին Հայաստանի հետ «համագործակցության» իր մոդելը, որն ի սկզբանե վնասաբեր է ՀՀ շահերին:

6. Ներկա եւ նախկին իշխանությունները բացարձակ անտարբերությամբ են վերաբերվել Հայաստանից ժողովրդի զանգվածային ար-

---

[5] Ժամանակին ճիշտ այդպիսի վերնագրով մի հոդված էի հրապարակել. «Երբ բթանում է վտանգի զգացումը». - Վասն Հայության, 16.12.2002, N. 44; ռուսերեն տարբերակը տե՛ս Армен Айвазян, “Похлеще ТАКП,” *Голос Армении*, 10.12.2002:

[6] Ա. Աղաբեկյանի ելույթն տպագրվել է «Երկիր» շաբաթաթերթում, 21.12.2007թ.:

տագաղթին, նրանք երբեք հայրենադարձությունը չեն դիտել իբրեւ Հայաստանի ամրապնդման ճանապարհ, այդ ուղղությամբ քարոզչական ու կազմակերպչական որեւէ աշխատանք չեն տարել, ծրագրեր չեն մշակել: Հայաստանը մինչեւ այսօր չի հռչակվել բոլոր հայերի հայրենիք, աշխարհասփյուռ հայերին երբեք տունդարձի կոչ չի արել (փորձ չի արվել նույնիսկ ուղղելու Իրաքից հազարներով արտագաղթող հայերի ճանապարհը դեպի հայրենիք): Սփյուռքի հետ կապերի համակարգումը հայտնվել է բարձիթողի վիճակում:

7. Ներկա եւ նախկին իշխանությունները շարունակաբար տոգորված են անհիմն լավատեսությամբ առ այն, որ հայ-թուրքական հարաբերությունները շատ շուտով, «ուր որ է» մտնելու են բնականոն զարգացման հուն[7]:

---

[7] *Ահա թե ինչպես է գնահատում հայ-թուրքական հարաբերությունների հեռանկարները Հայաստանի ներկա վարչապետ եւ նախագահի թեկնածու պրն. Ս. Սարգսյանը վերջերս տված մի հարցազրույցում. «Պրն. Սարգսյանը, նկարագրելով իր լավատեսությունը Հայաստանի եւ Թուրքիայի հարաբերությունների առաջընթացի հարցում, հարցադրեց. «Ի վերջո, ի՞նչ ենք մենք շահում, ի՞նչ են թուրքերը շահում ներկա իրադրությունից: Նույնիսկ սառը պատերազմի ժամանակներում, երբ Հայաստանը խորհրդային Միության մաս էր, իսկ Թուրքիան ՆԱՏՕ-ի անդամ, մենք Թուրքիայի հետ որոշակի հարաբերություններ ունեինք: Հայաստանի միջով Թուրքիա տանող երկաթգիծ կառուցվեց: Բարձր լարման էլեկտրական գիծ գցվեց երկու երկրների միջեւ: Ի՞նչու պետք է հարաբերություններ ունենալու իմ ցանկությունը անտրամաբանական դիտվի»»* [“Mr Sargsyan, describing himself as optimistic that Armenia and Turkey would make progress, asked: “After all, what do we gain, what do the Turks gain, from the present situation? Even in the time of the Cold War, when Armenia was part of the Soviet Union and Turkey was in NATO, we used to have a certain relationship with Turkey. “A railway line was built through Armenia to Turkey. A high-voltage electricity line was built between the two countries. Why should my wish for relations not be logical now?”]. – Tony Barber, “Armenia backs Turkey in EU,” *The Financial Times*, December 11 2007. *Իմիջիայլոց, նկատենք, որ Գյումրի-Կարս երկաթգիծը կառուցվել է ոչ թե խորհրդային, այլ ցարական ժամանակաշրջանում:*

8. Հայաստանի դեմ միջազգային ասպարեզում տարվող թուրքական քարոզչության հանդեպ ընդունվել է կրավորական, ոչ արժանավայել կեցվածք: Որպեսզի այս հայտարարությունս մերկապարանոց չհնչի բերենք մի քանի թարմ օրինակ՝

8.1. Շատ հաճախ Հայաստանի հասցեին թուրք ղեկավարության ներկայացրած մեղադրանքներն արժանի պատասխան չեն ստանում:

ա) Հայաստանի արեւմտյան մասը բռնազավթած ցեղասպան Թուրքիան գրեթե ամեն օր անվանարկում է Հայաստանին իբրեւ «զավթիչ» (օկուպանտ)[8]: Հայաստանի իշխանությունները երբեք չեն համարձակվում պատասխանել, որ իսկական զավթիչը Թուրքիան է, որը բռնագրավել է Հայաստանի բնիկ տարածքի 9/10-րդ մասը:

բ) Մինչ Թուրքիան մշտապես սպառնում է Հայաստանին, Հայաստանը հայտարարում է, որ ինքը կողմ է Թուրքիայի Եվրոմիությանն անդամակցելուն:

գ) Թուրքիայի վարչապետ էրդողանը Բաքվում կայացած թյուրքախոս պետությունների հավաքում հայտարարեց. «Պատմական գործընթացները ժամանակին կիսել են Ադրբեջանն ու Թուրքիան, եւ մեր միջեւ սահման է եղել: Իսկ այսօր մեր առջեւ հսկայական հնարավորություններ են բացվել եւ մենք պետք է դրանք օգտագործենք: Վերջին 15 տարիները ցույց են տվել, որ ոչինչ չի կարող մեզ կանգնեցնել: Մեր ապագայի ճարտարապետները հենց մենք ենք»[9]: Այս հայտարարության առաջին մասը թուրքական հերթական վտանգավոր կեղծիք է, որը աջակցություն է

---

[8] *Ահա Թուրքիայի վարչապետի շուրթերով հնչած այդպիսի հերթական մի մեղադրանք. «...աշխարհը լռում է: ԱՄՆ-ը, Ֆրանսիան եւ Ռուսաստանը հանձն են առել խնդրի կարգավորումը, սակայն օկուպանտի հասցեին ոչ մի քննադատություն չի հնչում: Մենք միայն խորհուրդներ ենք լսում: Թուրքիան Լեռնային Ղարաբաղի հարցում միշտ եղել է եւ լինելու է Ադրբեջանի կողքին». - "էրդողան. Թուրքիան Ղարաբաղի հարցում միշտ լինելու է Ադրբեջանի կողքին",* PanARMENIAN.Net, 17.11.2007 14:54 GMT+04:00.

[9] *«էրդողան. Թուրքիան Ղարաբաղի հարցում միշտ լինելու է Ադրբեջանի կողքին»,* նույն տեղում:

հայտնում Ադրբեջանի ծավալապաշտական նկրտումներին՝ ամբողջ այսօրվա Հայաստանը, ներառյալ Երեւան մայրաքաղաքը, հայտարարելու Արեւմտյան Ադրբեջան ու «պատմականորեն ադրբեջանական տարածք»: Իսկ այս հայտարարության երկրորդ մասով Էրդողանն արդեն ակնարկում է Հայաստանի ոչնչացման թուրք-ադրբեջանական ծրագրի գոյությունը: Սակայն պաշտոնական Երեւանը, ինչպես միշտ, նախընտրեց ոչինչ չլսել ու որեւէ արձագանք չտալ: Ավելին՝ ՀՀ վարչապետը մեկ ամիս չանցած՝ The Financial Times թերթին տված հարցազրույցում հայտարարեց՝ «Ես չեմ կարծում, որ նա [Էրդողանը] նվիրված չէ Հայաստանի հետ հարաբերություններ հաստատելուն»[10]:

դ) Թուրքիայի վարչապետ Էրդողանը հոկտեմբերի 19-ին «Կոնգրեսը և Հայաստանը» խորագրով մի նամակ-հոդված հրապարակեց արեւմտյան ամենահեղինակավոր օրաթերթերից մեկում՝ Wall Street Journal-ում[11], որն այդպես էլ անպատասխան մնաց, այնինչ Հայաստանին հրաշալի հնարավորություն էր ընձեռվել ներկայացնելու եւ պաշտպանելու իր տեսակետները միջազգային հանրության առջեւ: Պատասխանի բացակայությունն ինքնին վկայում է Հայաստանի արտաքին քաղաքականության անմշակ եւ թույլ լինելու, այդ բնագավառում աշխատանքի ցածր որակի եւ կրավորականության մասին:

ե) Թուրքիան իր կազմակերպած քարոզարշավներում ցեղասպանության ճանաչման խնդիրը մշտապես կապում է տարածաշրջանում տիրող ռազմաքաղաքական իրավիճակին, մեկնաբանելով այն իր շահերի տեսանկյունից: Հայաստանի Հանրապետությունը երբեք չի փորձում հիշեցնել աշխարհին, որ ցեղասպանության հետեւանքները սարսափելի ներազդեցություն են գործել տարածաշրջանի անվտանգության վրա, որ ցեղասպանական քաղաքականության նորօրյա դրսեւորումները շարունակվում են Ադրբեջանի քաղաքականության մեջ եւ խրախուսվում Թուրքիայի կողմից:

---

[10] "I don't think it's correct to say he's not committed to establishing relations with Armenia (**Tony Barber**, "Armenia backs Turkey in EU," *The Financial Times,* 11 Dec. 2007).

[11] **Recep Tayyip Erdogan**, "Congress and Armenia," *WSJ*, 19 Oct. 2007.

8.2. Հայաստանի ղեկավարությունը, չգիտես՝ ինչու, միջազգային ասպարեզում ելույթ ունենալիս, անընդհատ շեշտում է իր՝ Թուրքիայի համեմատ փոքր երկիր լինելը, փոխանակ շեշտելու Հայաստանի եւ Թուրքիայի պետությունների՝ որպես միջազգային իրավունքի սուբյեկտների, իրավահավասարությունը[12]:

8.3. Ներքին ասպարեզում իրավիճակը շատ ավելի անմխիթար է. թրքասիրության բուռն դրսեւորումները հանդիպում են ամեն օր: Բավական է հիշել հենց այս օրերին Հայաստանի պետական (!) դպրոցներից մեկում «Հայաստանում Ադրբեջանի օրեր» խայտառակ ծրագիրը, որին աջակցություն է հայտնում Հայաստանի արտգործնախարար Վ. Օսկանյանը[13] եւ որը, բնականաբար, չէր կարող տեղի ունենալ առանց հանրապետության գերագույն ղեկավարության հավանության: Սա նույնն է, եթե Սիրիայում անցկացվեին Իսրայելի օրեր կամ Իսրայելում՝ Սիրիայի: Միեւնույն ժամանակ Բաքվից հնչում են ամենօրյա սպառնալիքներ: Հիշեցնեմ, որ այդ պետական խոշորագույն դպրոցի տնօրենն է հրապարակայնորեն Հայկական բանակի դեմ քարոզող եւ Արցախը Հայաստան հայրենիքի մաս չհամարող պրն. Ա. Բլեյանը: Այսպիսի արտառոց իրավիճակում Հայ Դատն իր քաղաքականություն հռչակած Հայ Յեղափոխական Դաշնակցություն կուսակցությունը, նրա խորհրդարանական խմբակցությունը, ինչպես նաեւ այդ կուսակցության ներկայացուցիչ՝ կրթության և գիտության նախարար պրն. Լ. Մկրտչյանը որեւէ խնդիր չեն տեսնում: Խնդիր չի տեսնում նաեւ Հանրապետական կուսակցությունը, որի նախագահ պրն. Ս. Սարգսյանն էլ վարչա-

---

[12] *Այդպիսի անտեղի մի հիշեցում կա ՀՀ պաշտպանության նախկին նախարար Ս. Սարգսյանի հեղինակած մի հոդվածում – «Եթե Թուրքիան վերացնի Հայաստանի սահմանների իր շրջափակումը,* իմ փոքր երկիրը *աշխարհաքաղաքականորեն ավելի կմոտենա Եվրոպային»* ["If Turkey lifts the blockade of its border with Armenia, my small country becomes geopolitically closer to Europe."] - **Serge Sarkisian**, "In Spite Of The Genocide..." *Wall Street Journal,* 22 Dec 2006.

[13] "Дни Азербайджана в Ереване - яркий пример приверженности Армении диалогу и миру", www.regnum.ru/news/933400.html, 17.12.2007

պետական ամենամյա սեպտեմբերմեկյան այցը այս տարի կատարեց հենց պրն. Բլեյանի ղեկավարած դպրոցը։ Զմոռանանք, որ Հանրապետական կուսակցությունն ինքն իրեն հայտարարել է նժդեհյան գաղափարախոսության կրող (իհարկե, Գարեգին Նժդեհը որեւէ տող չի գրել ազգային ոգու աղճատման, սեփական անցյալը մոռացության մատնելու և Հայաստանը 29,800 կմ^2-ի մեջ արգելափակելու հաշվին Թուրքիայի հետ բարիդրացիական հարաբերություններ հաստատելու մասին)։

Հիշենք նաեւ, որ հանգիստը թուրքական Անթալիայում Հանրային (պետական) եւ մասնավոր հեռուստաընկերություններով գովազդվում է ամբողջ տարին շարունակ։ Երեկ այս ամբիոնից բարձրաստիճան որոշ պաշտոնյաներ հայտարարում էին թուրք հասարակության հետ աշխատելու անհրաժեշտության մասին, ինչը, կարծում եմ, գիտական ֆանտաստիկայի ոլորտից է։ Նախքան այդ, պարոնայք, բարի եղեք եւ կարողացեք աշխատել հայ հասարակության հետ, այլ ոչ թե թույլ տվեք, որ օրը ցերեկով հայ երեխաների «ուղեղները մշակեն» տնաբույս թուրքասերները եւ Ադրբեջանից ժամանած նախկին բանակայինները։

Այս առումով նկատենք նաեւ, որ Հայաստանի արտաքին քաղաքականության ընդհանուր լղոզվածության պայմաններում տեղի է ունենում կարեւոր հասկացությունների վտանգավոր նենգափոխում. թշնամի պետություն Թուրքիան անընդհատ հիշատակվում է իբրեւ «հարեւան երկիր», կարծես չկան ո՛չ թուրքական շրջափակումը, ո՛չ էլ թշնամական քաղաքականության մյուս դրսեւորումները։ Երեկ պրն. Ա. Ռուստամյանն ափսոսանքով խոսում էր «թուրք գործընկերների» Հայաստան չժամանելու մասին։ Այդ երբվանի՞ց Թալեաթին ու Էնվերին երկրպագող թուրք պատգամավորները դարձան «գործընկեր»։ Ժամանակին Գրիգոր Զոհրապն էլ էր Թալեաթին գործընկեր համարում եւ նույնիսկ վտանգի պահին պատսպարեց նրան իր տանը։ Մի քանի տարի անց նույն Թալեաթի հրամանով հայ ժողովուրդը բնաջնջվեց իր բնիկ հայրենիքում, իսկ օսմանյան խորհրդարանի հայ պատգամավորներ Գրիգոր Զոհրապին, Վարդգես Սերենկյուլյանին և Նազարեթ Տաղավարյանին վայրագորեն սպանեց երկար տարիներ Լոնդո-

նում ապրած և մի քանի լեզուների գիտակ, արիստոկրատական հագուկապ ու շարժուձեւ ունեցող մի ստահակ[14]։

8.4. Վերջապես, ոչ արժանապատիվ կեցվածքի փայլուն մի օրինակ է նաեւ այս քննարկումներին թուրք պատգամավորներ հրավիրելը։ Երբեւիցէ Ձեզ, տիկնայք եւ պարոնայք հայ պատգամավորներ, հրավիրե՞լ են Թուրքիայի խորհրդարան՝ որեւէ նմանատիպ լսումների մասնակցելու։ Արդյոք ի՞նչ իմաստ ունի հրավիրել թուրք պատգամավորներին Հայաստանի խորհրդարան, այն էլ հայ-թուրքական հարաբերություններին նվիրված լսումների, եթե նրանք չեն ճանաչում հայ ժողովրդի դեմ գործադրված մեծագույն ոճիրը՝ ցեղասպանությունը, այսինքն պատրաստ են կրկնելու նույնը եւս մեկ անգամ։ Ի՞նչ իմաստ ունի հրավիրել նրանց, եթե նրանք չեն ճանաչում արցախահայության ինքնորոշման եւ ազատ ապրելու իրավունքը, չեն դատապարտում Թուրքիայի եւ Ադրբեջանի ծավալած հակահայկական քաղաքականությունն ու ռասիստական քարոզարշավը, չեն դատապարտում հայկական մշակութային ժառանգության ոչնչացումը այդ պետությունների տարածքում, չեն ընդունում ցեղասպանության դիմաց փոխհատուցման որեւէ գաղափար։ Կարո՞ղ եք պատկերացնել, որ, ասենք, Իսրայելը հրավիրեր սիրիացի կամ իրանցի պատգամավորներին մասնակցելու իսրայելա-սիրիական կամ իսրայելա-իրանական հարաբերությունների մասին կնեսետում կազմակերպված լսումներին։ Եվ կամ հակառակը՝ Սիրիան կամ Իրանը նույն նպատակով հրավիրեին իսրայելցի խորհրդարանականներին իրենց մոտ կազմակերպվող լսումներին։ Առհասարակ, ի՞նչ իմաստ ունի հրավիրել թշնամի պետության պատգամավորներին Հայաստանի ազգային անվտանգության հետ կապված հարցերի քննարկումներին։ Խորաթափանց դիվանագիտության անվան տակ անցկացվող նմանատիպ սիրախաղերը Թուրքիայի եւ Ադրբեջանի հետ լոկ գրգռում են նրանց ախորժակը, առաջացնում արհամարհանք եւ, ի վերջո, վատ ավարտվում

---

[14] Ռ. Սահակյան, *1915 թ. Վանի հերոսամարտը օտար աղբյուրներում. – «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», 1989, No. 8, էջ 58. հմմտ.* Սերգեյ Վարդանյան, *Հայաստանի մայրաքաղաքները, Երեւան, 1995, էջ 40։*

հայերի համար (հիշենք թեկուզ Հայ Հեղափոխական Դաշնակցության համագործակցությունը երիտթուրքերի հետ)։ Ձեր հրավերն ընդունելու մերժումը ընդամենը ցույց է տալիս այդ արհամարհանքի աստիճանը։ Այդ հրավերը ոչ թե դիվանագիտություն ու բարի կամքի դրսեւորում է, այլ միջազգային պրակտիկայում նախադեպը չունեցող անհեթեթություն՝նոնսենս, հարգելի պատգամավորներ[15]։

Այսպիսով, 1990-ական թթ.-ից ի վեր ՀՀ քաղաքականությունը Թուրքիայի նկատմամբ (ըստ այդմ էլ՝ ՀՀ գրեթե ողջ արտաքին քաղաքականությունը) մնացել է հիմնականում անփոփոխ։

- Նա չի վերանայվել 1993 թ. սկսված թուրքական շրջափակման կիրառումից անմիջապես հետո, ոչ էլ այդ շրջափակման 15-ամյա ընթացքում։
- Այդ քաղաքականության վրա ազդեցություն չի թողել Թուրքիայի՝ Ադրբեջանին ցուցաբերած լայնածավալ ու սադրիչ աջակցությունը՝Հայաստանի դեմ պատերազմական նախապատրաստությունների գործում ու հենց պատերազմի ընթացքում։
- Հայաստանի այդ քաղաքականությունը չի փոփոխվել միջազգային ասպարեզում Թուրքիայի հակահայկական քարոզչության ուժգնացումից եւ տարեց-տարի առավել մեծ ու կազմակերպված թափ ստանալուց հետո։

---

[15] Թուրքական կողմի այս մերժումից հետո անգամ լսումների ընթացքում առաջարկություններ հնչեցին հայ-թուրքական խորհրդարանական դիվանագիտության զարգացմանը զարկ տալու մասին (Ա. Ռուստամյան, Խ. Հարությունյան) (տե՛ս նաեւ «Դաշնակցությունը համաձայն չէ Թուրքիայի նկատմամբ Հայաստանի վարած արտաքին քաղաքականության փոփոխությանը», www.yerkir.am, 21.12.2007 11:55)։ Մարդկային զարգացման միջազգային կենտրոնի տնօրեն Թ. Պողոսյանն էլ պատրաստակամություն հայտնեց ի սպաս դնել այդ հասարակական կազմակերպության ունեցած կապերը՝հաջորդ նմանատիպ քննարկումներին թուրքերի ներկայությունն ապահովելու համար։ Կասկած չունենք, որ այսպիսի առաջարկությունները եւ «հայ-թուրքական խորհրդարանական դիվանագիտությունը» ի սկզբանե դատապարտված են ձախողման՝մեռելածին են, այնպես, ինչպես մինչ այդ ավելի ցածր մակարդակով հայ-թուրքական հաշտեցման դրսից բեմադրված նախորդ փորձերը։

- Այդ քաղաքականությունը չի վերանայվել Թուրքիայի՝ Հայաստանի հետ դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատելու 16-ամյա հրաժարման պատճառով, հրաժարում, որը բացի բացահայտ թշնամանքի դրսեւորումից, նաեւ վկայում է հայոց պետականության գաղափարն իսկ ընդունելու Թուրքիայի դժկամությունը:
- Այդ քաղաքականությունը չի վերանայվել թուրքական պետության առաջին դեմքերի բերանով Հայաստանի հասցեին պարբերաբար հնչեցվող սպառնալիքներից հետո:
- Բնականոն հարաբերություններ հաստատելու Թուրքիայի առաջադրած կանխահայտորեն անընդունելի նախապայմանները եւս ի զորու չեն եղել փոփոխելու Հայաստանի՝ Թուրքիայի նկատմամբ տարվող քաղաքականությունը: Նկատենք, որ տարբեր պահերի դրվել են տարբեր նախապայմաններ, այդ թվում՝ Արցախը հանձնել Ադրբեջանին, հրաժարվել սեփական պատմությունից, մասնավորապես, ցեղասպանության թեման միջազգային ասպարեզում, ինչպես նաեւ բուն Հայաստանում արծարծելուց, պաշտոնապես վերահաստատել Մոսկվայի եւ Կարսի պայմանագրերը, Մեղրիի միջանցքը դնել ադրբեջանական վերահսկողության տակ, հանձնել Հայաստան երբեք ոտք չդրած Աբդուլահ Օջալանին (1999թ.), հրաժարվել Հայաստանի երբեք չունեցած միջուկային զենքից: Վաղը կարող են առաջ քաշվել բոլորովին նոր հնարովի նախապայմաններ:
- ՀՀ քաղաքականությունը Թուրքիայի նկատմամբ չի վերանայվել նաեւ Հայաստանի եւ Քուրդիստանի բանվորական կուսակցության միջեւ գոյություն չունեցող կապերի մասին թուրք պաշտոնյաների սուտ եւ վտանգավոր քարոզչություն ծավալելուց հետո: Միշդեռ թուրք-ադրբեջանական ստահոդ պնդումները Հայաստանի եւ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետություններում Քուրդիստանի բանվորական կուսակցության բազաներ ունենալու մասին հող են նախապատրաստում ծրագրվող ռազմական ներխուժման համար: Հայաստանի արտգործնախարարության անհասկանալի թերացումներից է նաեւ այդ կեղծիքներին պատշաճ գնահա-

տական չտալն ու չպատասխանելը, ինչպես նաեւ միջազգային հանրության ուշադրությունը դրանց վրա չսեւեռելը[16]*։*

- *ՀՀ քաղաքականությունը Թուրքիայի նկատմամբ չի վերանայվել Ստամբուլում հայ լրագրողի սպանությունից հետո, սպանություն, որ, ըստ աստիճանաբար ամրապնդվող կարծիքների, կազմակերպել էին Թուրքիայի պետական մարմինները, որոնք այժմ էլ իրականացնում են սպանության հետքերը սքողելու փորձեր՝ ընդհուպ մինչեւ փաստաթղթերի ոչնչացումը։*
- *ՀՀ քաղաքականությունը երբեւէ հետաքրքրություն չի դրսեւորել առ այն, որ այդ նորագույն ոճրագործության եւ դրա իսկական կազմակերպիչների չբացահայտված մնալու արդյունքում պոլսահայ համայնքը հայտնվել է ահաբեկված վիճակում։*

Ո՞վ է այսպես կախարդել Հայաստանի Հանրապետության՝ Թուրքիայի հանդեպ տարվող քաղաքականությունը, ո՞վ է վարակել այն տեւական ու վտանգավոր հավկուրությամբ, որն արդեն համաճարակի պես ընդգրկում է հայ հասարակության գրեթե բոլոր խավերը։ Ե՞րբ է Հայաստանի քաղաքականությունը Թուրքիայի նկատմամբ իրատեսական դառնալու։ Ե՞րբ է Հայաստանի ղեկավարությունը գիտակցելու, որ Թուրքիան Հայաստանի դեմ անսքող թշնամական քաղաքականություն է վարում, ունենալով պարզ ու հստակ մի նպատակ՝ Հայաստանի ոչնչացումը։ Մի՞թե այս ճշմարտությունը հասկանալու համար անհրաժեշտ է թուրքական ռազմական ներխուժում, հայերի նոր կոտորած։ Ի դեպ, սա այն միակ հակահայկական քայլն է, որ վերջին 17 տարիներին Թուրքիան, իրենից անկախ պատճառներով, չի հաջողեցրել, բայց նպատակադրված է իրականացնելու իր «կրտսեր եղբոր»՝ Ադրբեջանի ձեռքերով։

Սովորաբար, Հայաստանի ղեկավարությունը բացատրում է իր՝ Թուրքիայի եւ առհասարակ Հայկական հարցի վերաբերյալ տարվող անբացատրելի զիջողական եւ կրավորական քաղաքականությունը իբր ի-

---

[16] Армен Айвазян, “Лжеинформация о связи Армении и Курдской рабочей партии - возможная прелюдия к турецкому вторжению,” http://www.regnum.ru/news/929158.html, 07.12.2007 и *Новое время*, 11 December, 2007.

բապաշտությամբ ու գործնապաշտ (պրագմատիկ) մոտեցումներով, որոնք, ինչպես տեսանք, առաջացրել են միայն թուրքերի քամահրանքը եւ նպաստել թուրքական ճնշումների շարունակությանը:

Այդ, այսպես կոչված, իրապաշտությունն ու գործնապաշտությունն արտահայտվում են մի շարք պարզունակ ու զավեշտական հարցադրումներով.

Եթե Հայաստանը հողային եւ այլ հատուցումների պահանջ ներկայացնի, Թուրքիան Հայաստանին պատերազմ կհայտարարի. – *իրականում, Թուրքիան Հայաստանին պատերազմ արդեն հայտարարել է եւ այն մղում է տեղեկատվական, հոգեբանական, գաղափարական ու տնտեսական ոլորտներում: Իսկ Հայաստանն այդ պատերազմը չտեսնելու է տալիս, մինչդեռ հայտնի ճշմարտություն է՝ եթե պատերազմում չես կռվում, քեզ ջախջախում են: Թուրքիան ընդամենը զորքով չի հարձակվել Հայաստանի վրա, բայց այդ մի քայլից նրան հետ են պահում բոլորովին այլ պատճառներ, որոնցից նշենք հիմնականները՝ սեփական խնդիրների առկայությունը, այդ թվում՝ քրդական ապստամբությունը, Հայաստանի անկախ պետություն լինելը եւ բանակ ունենալը, հայ-ռուսական ռազմաքաղաքական դաշինքը, ռուսական զորքի ներկայությունը, Եվրոպական Միություն մտնելու ցանկությունը, հայկական Սփյուռքի առկայությունը: Սակայն սա չի նշանակում, թե թուրքական վտանգը մեկընդմիշտ վերացել է, միջազգային կամ տարածաշրջանային վայրիվերումների դեպքում թուրքական վերնախավը կարող է ապագայում որոշել հարվածել Հայաստանին, նախընտրելով իր երկարաժամկետ ռազմավարական նպատակներին հասնելը միջազգային կարճաժամկետ դատապարտումից: Ամեն դեպքում, Թուրքիան այդպիսի քայլ կարող է անել Հայաստանի հողային պահանջ ներկայացնել-չներկայացնելուց անկախ: Հիշեցնենք նաեւ, որ 1993 թ. Թուրքիան ծրագրել էր ներխուժել Հայաստան[17], թեեւ այդ պահի ղեկավարությունը հստակ հայտարարել էր Թուրքիայից որեւէ տարածքային պահանջ չունենալու մասին:*

---

[17] Армен Айвазян, “Лжеинформация о связи Армении и Курдской рабочей партии - возможная прелюдия к турецкому вторжению”, ук. соч.

Եթե Թուրքիան բավարարի Հայաստանի հողային հատուցման պահանջը, ապա ի՞նչ է անելու Հայաստանը. չէ՞ որ այդ հողերի վրա ապրում են 15-20 միլիոն քրդեր եւ թուրքեր. – *իրականում, մոտ ապագայում Թուրքիան Հայաստանին որեւէ հողային զիջում չի անելու, որովհետեւ նա դեռեւս ամուր պետություն է: Բայց ավելի մեծ ճնշում Հայաստանի նկատմամբ նույնպես չի կարող իրականացնել՝ բոլոր հնարավոր ճնշումներն արդեն փորձված են ու կիրառված: Մինչդեռ հողային հատուցման հիմնավորված պահանջը ժամանակի ընթացքում կարող է ստիպել Թուրքիային կատարելու ինչ-ինչ զիջումներ, թեկուզ Արցախի ազատագրության և Արևելյան Հայաստանում հայկական այլ տարածքների ճակատագրի հարցում: Արդյո՞ք մենք պատրաստ կլինենք ընդունելու այդ զիջումները՝ ցույց կտա ապագան, իսկ առայժմ հողային պահանջը որեւէ բանով չի վնասելու, այլ ընդհակառակն՝ ամրապնդելու է Հայաստանի դիրքերն Արցախի շուրջն ընթացող բանակցային գործընթացում:*

Եթե Հայաստանը հողային եւ այլ հատուցումների պահանջ ներկայացնի, Թուրքիան դուրս կշպրտի իր տարածքից այնտեղ աշխատող ՀՀ քաղաքացիներին. – *իրականում, Թուրքիայում աշխատող ՀՀ քաղաքացիները, ինչպես եւս մեկ անգամ ցույց տվեցին Հրանտ Դինքի սպանության հետ կապված իրադարձությունները, առանց լավ գիտակցելու հայտնվել են պատանդի կարգավիճակում: Հայաստանի կառավարությունը պետք է պաշտոնապես կոչ անի նրանց՝ հնարավորինս արագ դուրս գալ թշնամի պետության՝ Թուրքիայի տարածքից: Եթե նրանք չանսան այդ կոչին, ապա հետագա հնարավոր բարդությունների ողջ պատասխանատվությունը կընկնի այդ անհեռատես անհատների վրա: Պատանդի վիճակում է հայտնվել նաեւ պոլսահայ համայնքը:*

Բազմաթիվ պետություններ միմյանց միջեւ տարածքային սուր վեճեր ու հողային խնդիրներ ունեն, որոնք ձգվում են տասնամյակներով: Ստորեւ թվենք մի քանի հանրածանոթ դեպքեր. Թուրքիա-Սիրիա, Թուրքիա-Հունաստան, Թուրքիա-Կիպրոս, շուտով հնարավոր է նաեւ՝ Թուրքիա-Իրաք, Իսրայել-Սիրիա, Իսրայել-Լիբանան, Իսրայել-պաղեստինցիներ, Սիրիա-Հորդանան (հիմնականում լուծվել է 2004 թ. պայմանագրով), Սիրիա-Լիբանան, Իրան-Արաբական Միացյալ Էմիրություններ, Հնդկաստան-

Պակիստան, Հնդկաստան-Չինաստան, Հնդկաստան-Նեպալ, Հնդկաստան-Բանգլադեշ, Ինդոնեզիա-Ավստրալիա, Ռուսաստան-Ճապոնիա, Ռուսաստան-Էստոնիա, Ռուսաստան-Լատվիա, Ռուսաստան-Նորվեգիա, Ռուսաստան-Չինաստան (այս դարավոր վեճը հիմնականում լուծում ստացավ 2005 թ. կնքված պայմանագրով), Չինաստան-Մոնղոլիա, Կանադա-Դանիա, Ֆրանսիա-Մադագասկար, Ֆրանսիա-Վանուատու, Ֆրանսիա-Կոմորյան Կղզիների Հանրապետություն, Ֆրանսիա-Մավրիտանիա, Իսպանիա-Մարոկկո, Չինաստան-Թայվան-Վիետնամ-Ֆիլիպիններ-Մալայզիա (Սփրաթլի կղզիների պատկանելության վերաբերյալ), Չինաստան-Թայվան-Ճապոնիա, Չինաստան-Հյուսիսային Կորեա, Ճապոնիա-Հարավային Կորեա, Արգենտինա-Մեծ Բրիտանիա, Մեծ Բրիտանիա-Իսպանիա, Սոմալի-Եթովպիա, Եթովպիա-Էրիտրեա, Մարոկկո-Արեւմտյան Սահարա, նախկին Հարավսլավիայից անջատված պետություններ եւ այլն:

Ինչպես տեսնում ենք, այս վեճերն ընդգրկում են մեծ եւ փոքր, հզոր եւ թույլ պետություններ, բայց նրանցից որեւէ մեկի մտքովն անգամ չի անցնում հեշտությամբ, «հենց այնպես» հրաժարվել իրենց հողային իրավունքներից ու պահանջներից (ինչպես, ցավոք, փորձում է անել Հայաստանի Հանրապետության ղեկավարությունը), որովհետեւ բոլորն էլ հասկանում են տարածքի ռազմավարական անգերազանցելի նշանակությունը: Հաճախ այս պետությունների միջեւ զուգահեռաբար զարգանում են տնտեսական, քաղաքական ու մշակութային աշխույժ հարաբերություններ: Օրինակ, նույն Սիրիան Թուրքիայի հետ բավականին զարգացած հարաբերություններ ունի, բայց վճռականորեն շարունակում է իր տարածքի մաս համարել 1939 թ. Թուրքիայի կողմից անեքսիայի ենթարկված Ալեքսանդրետի (Իսկենդերուն) սանջաքը:

Իրապաշտությունն ու գործնապաշտությունը պահանջում են Հայաստանի ղեկավարությունից Թուրքիայի հանդեպ մշակել եւ որդեգրել նոր քաղաքականություն, որի հիմքում ընկած պետք է լինի Հայկական հարցի ճանաչումն ու ընդունումը: Այսօրվա դրությամբ Հայկական հարցն իրավական լուծում այդպես էլ չի ստացել. այն չի լուծվել ո՛չ Մոսկվայի, ո՛չ Կարսի (երկուսն էլ կնքվել են 1921 թ.), ո՛չ ԽՍՀՄ փլուզումից հետո ստորագրված որեւէ պայմանագրի միջոցով, ինչը փաստվում

է ներկայիս հեղհեղուկ ռազմավարական, իրավական ու քաղաքական իրադրությամբ: Այդ բազմաթիվ պայմանագրերից որեւէ մեկը լիարժեք չի գործում եւ չի էլ կարող գործել, քանի դեռ Հայկական հարցը, այսինքն՝ Հայաստանի սահմանների եւ, ըստ այդմ, Հայաստանի պետության կենսունակության երաշխիքների խնդիրը չի լուծվել:

Հայկական հարցի հետագա զարգացումն անխուսափելիորեն բերելու է նոր պայմանագրերի ստորագրման, ըստ ամենայնի, ոչ միայն Արցախի ու ազատագրված տարածքների, այլեւ հայ-թուրքական հարաբերությունների, Նախիջեւանի եւ Հայաստանի բռնազավթված այլ տարածքների վերաբերյալ: Հողային հարցում այդ նոր պայմանագրերը կա՛մ պահպանելու են այսօրվա ստատուս-քվոն, կա՛մ լինելու են ավելի նպաստավոր Հայաստանի համար: Պակաս նպաստավոր լինելու պարագայում՝ Հայկական հարցի բնությունն ինքն է վիժեցնելու դրանց կենսագործումը, վաղ թե ուշ տարածաշրջանում առաջացնելով նոր սրացումներ, բախումներ ու պատերազմներ: Քանի դեռ հայ ժողովուրդն իր անկախ գոյությունն ապահովելու համար անվտանգության բավարար երաշխիքներ չի ստացել, տարածաշրջանում տարածքային հարցեր շոշափող որեւէ պայմանագիր չի կարող իրավական հարատեւություն ունենալ: Սա ուռա-հայրենասիրական կարգախոս չէ, որովհետեւ նման պայմանագրի խախտողը ոչ անպայմանորեն հայկական կողմը կլինի. Հայաստանի սահմանների ծայրահեղ խոցելիությունն ու պաշտպանական խորության բացակայությունը մշտապես գայթակղելու են ադրբեջան-թուրքական դաշինքին՝ հարմար պահ գտնելու եւ ռազմական ուղիով մեկընդմիշտ «լուծելու» Հայկական հարցը՝ Հայաստանը վերացնելով:

Այսպիսով, հայ ժողովրդի հրաժարումն իր հայրենիքի բռնազավթված մասից անհնար է ինչպես ռազմավարական անհրաժեշտության տեսանկյունից, որի մասին արդեն խոսեցինք, այնպես էլ բարոյական ու հոգեբանական առումներով: Այդպիսի անիմաստ՝ որեւէ երկարատեւ ապահովություն չպարգեւող հրաժարումը կկործանի հայերի հոգեւոր ու պատմամշակութային աշխարհընկալման ողջ համակարգը, դարձնելով նրանց կամազուրկ եւ աննպատակ զանգված, որից հետո Հայկական հարցի թուրքական սցենարով վերջնական լուծումը այլեւս առանձին ճիգեր չի պահանջի:

Իրականում, Թուրքիան այնքան ժամանակ չի հաշտվի իր սահմաններին հայկական պետականություն ունենալու հետ, որքան ժամանակ հույս կտածի, որ այդ պետականությունը կարելի է վերջնականապես ու մեկընդմիշտ խորտակել: Ցավոք, առայժմ այդպիսի հույսեր փայփայելու համար Թուրքիան որոշակի հիմքեր է տեսնում. այդ հիմքերից են՝

- *Հայաստանի վախվորած ու կրավորական արտաքին քաղաքականությունը, Թուրքիային սիրաշահելու եւ բարեկամություն խոստանալու ապարդյուն փորձերը,*
- *Հայաստանի ներսում թուրքամետ ուժերի՝ «5-րդ զորասյան», կայուն առկայությունը, կազմակերպվածությունը, անկաշկանդ գործունեությունն ու վայելած պետական հովանավորությունը,*
- *քարոզչության ու տեղեկատվության բնագավառում Հայաստանի պետական համակարգի կաթվածահարությունը,*
- *Հայաստանում հակահայրենասիրական-հակաազատագրական գաղափարախոսության ու հոգեբանության անզուսպ քարոզումն ու գրանցած առաջընթացը,*
- *պետական հաստատությունների անկատարությունն ու համընդհանուր կոռումպացվածությունը,*
- *շարունակվող արտագաղթը, ներգաղթի աննշան չափերը, տարերայնությունն ու պետական հովանավորությունից հիմնովին զուրկ լինելը,*
- *վերջապես, հայկական զինուժի վերահսկած 42000 կմ^2-անոց տարածքին վճռականորեն տիրանալու եւ դրանք ամբողջովին վերահայացնելու՝ Հայաստանի եւ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունների իշխանությունների կամքի բացակայությունը:*

Բայց ճիշտ է եւ հակառակը. Թուրքիան այն ժամանակ կհաշտվի՝ ստիպված կլինի հաշտվելու, *Հայաստանի պետականության գոյության հետ, երբ Հայաստանն ամենայն պատասխանատվությամբ տեր կկանգնի իր ճակատագրին, իր ժողովրդին, հայկական բանակի վերահսկած 42000 կմ^2 տարածքին, վարելով արդար ներքին եւ արժանապատիվ արտաքին քաղաքականություն, երբ իր դեմ սանձազերծված ադրբեջանա-թուրքական տեղեկատվական-հոգեբանական պատերազմում Հայաստա-*

նը ոչ թե ջայլամի քաղաքականություն կվարի, ինչպես այժմ է, այլ կդրսեւորի պաշտպանվելու, ինչպես նաեւ հարձակվելու կամք ու պատրաստվածություն, երբ Հայաստանի ու Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունները կհասկացնեն ամբողջ աշխարհին, որ արյունով ազատագրված հայկական հողի որեւէ թիզ այլեւս երբեք չեն զիջելու՝ ո՛չ դարավոր թշնամուն, ո՛չ բարեկամի սքեմ հագած «խաղաղապահ զինուժին»:

Եզրափակենք: Հայաստանի Հանրապետության արտաքին քաղաքականությունը, մերժելով ճանաչել Հայկական հարցը եւ նրա հողային բնույթը, շարունակում է արմատապես սխալ գնահատել իրական վտանգները եւ նրանց զսպման միջոցները: Տարածաշրջանում տիրող ռազմավարական իրականությունից այս կտրվածությունը հղի է ամենածանր հետեւանքներով Հայաստանի եւ հայ ժողովրդի համար: Թուրք-ադրբեջանական դաշինքը զսպելու միակ հնարավոր ինքնապաշտպանության քաղաքականությունը *որդեգրելու փոխարեն ընտրված է Հայաստանը ոչնչացնել ցանկացողների ապարդյուն խաղաղեցումն ու սիրաշահումը, հայ հասարակությանը միակողմանի զիջումների պատրաստելը, միջազգային խոշոր դերակատարների վրա անառողջ հույսեր դնելը:*

Հայաստանի արտաքին քաղաքականության գործնապաշտությունը ոչ թե Թուրքիայի ակնհայտ թշնամությունն անտեսելն է, այլ Հայկական հարցը համակողմանիորեն վերարծարծելը, ներառյալ տարածքային փոխհատուցման վերաբերյալ քաղաքականապես իրապաշտ առաջարկներով: Սա, իր հերթին, նախատեսում է արտաքին եւ ներքին քաղաքականության ամբողջական վերանայում, համազգային ինքնապաշտպանական ողջ ներուժի կենտրոնացում եւ կազմակերպում:

20 դեկտեմբերի 2007 թ.